

Таким образом, в методе АСПП архетип рассматривается не как абстракция коллективного бессознательного, а как латентно адаптированный к психике индивида образ, который презентует содержание психического в его целостности и актуальности [10]. Метод АСПП и используемые в нем методики позволяют на символическом материале (камень, игрушка, предметные модели, авторский и неавторский рисунок) выявить в архетипной символике в процессе диалога с клиентом индивидуальную неповторимость психики конкретного человека, специфику интеграции сознательного с бессознательным в их единстве и автономии одновременно.

Литература:

1. *Зеленский В.В.* Толковый словарь аналитической психологии. – М.: Когито-центр, 2008. – 336 с.
2. *Хайнц К.* Анализ самости: Систематический подход к лечению нарциссических нарушений личности / Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2003. – 368 с.
3. *Тройский А.В., Пушкина Т.П.* Гештальт-терапия от А до Я: Краткий словарь терминов по гештальт-терапии, 2002 г.
4. *Хорни К.* Невроз и личностный рост. Борьба за самоосуществление. – К.: PSYLIB, 2006. – 239 с.
5. *Эстес К.П.* Бегущая с волками / Пер. Т. Науменко. – М.: София, 2008. – 320 с.
6. *Юнг К.Г.* О психологии бессознательного. Собрание сочинений. Психология бессознательного / Пер. с нем. – М.: Канон, 1994. – 320 с.
7. *Юнг К.Г.* Подход к бессознательному // Архетип и символ. – М.: Ренессанс, 1991. – 137 с.
8. *Юнг К.Г.* Сознательный разум. <http://jungland.ru/node/696>
9. *Юнг К.Г.* Душа и миф. Шесть архетипов / Пер. А.А. Спектор. – Мн.: Харвест, 2004. – 400 с.
10. *Яценко Т.С.* До проблеми пізнання індивідуальної неповторності архетипної символіки / Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова, Серія 12. Психологічні науки : Зб. Наукових праць. – К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – № 33 (57). – С. 15 – 27
11. *Яценко Т.С.* Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.
12. *Яценко Т.С.* Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 679 с.

Резюме. В данной статье рассматриваются архетипические аспекты образа бабушки, связанные с архетипами Великой матери и Мудрой старухи. Представлены практические иллюстрации амбивалентного влияния образа бабушки на формирование психики ребенка, выявленные в ходе психокоррекционной работы.

Ключевые слова: архетип, психика, глубинная психология, амбивалентность.

Резюме. У цій статті розглядаються архетипові аспекти образу бабусі, пов'язані з архетипами Великої матері і Мудрої Старої. Стаття містить практичні ілюстрації амбивалентного впливу образу бабусі на формування психіки дитини, виявлені під час психокорекційної роботи.

Ключові слова: архетип, психіка, глибинна психологія, амбивалентність.

© 2013

Л. М. Магур (м. Черкаси)

АРХЕТИП МАТЕРІ В КАЗКАХ ТА ПСИХОМАЛЮНКАХ

Постановка проблеми. В останні роки одним із пріоритетних напрямків дослідження в психології стало вивчення генетичної пам'яті людства, колективного несвідомого, здатного відроджуватися у ході історії, виникаючи там, де вільно виявляє себе творча фантазія. У вивченні цього явища нам допомагають казки та психомалюнок.

Мета дослідження полягає в розкритті природи та специфічних способів репрезентації архетипу Матері в казках та малюнковій продукції.

Колективне несвідоме – це спадщина еволюційного розвитку людини, спадщина переживань, що повторюються у багатьох поколіннях. Воно універсальне. К. Г. Юнг пояснював таку універсальність колективного несвідомого схожістю структури мозку у всіх рас, що пов'язано зі спільною еволюцією. Колективне несвідоме – вроджена, расова основа всієї структури особистості. На ньому ростуть Его, особистісне несвідоме та інші індивідуальні придбання. Саме колективне несвідоме з самого початку життя впливає на поведінку. Переживання світу теж формується колективним несвідомим, але не повністю, бо були би неможливі ні варіації, ні розвиток. Колективне несвідоме несе в собі «мудрість та досвід століть, що осіли в його архетипах» [3].

Структурні компоненти колективного несвідомого називають по-різному: архетипи, доміанти, імаго, міфологічні образи, поведінкові паттерни. Це форми без власного змісту, які організують і каналізують психологічний матеріал. К. Г. Юнг називав архетипи "первинними образами", тому, що вони часто відповідають

міфологічним темам, які знову і знову з'являються в народних казках і легендах різних часів і народів. Архетипи – моменти самого життя – «образи, цілісно зв'язані з живим індивідуумом емоційними зв'язками» [4].

Архетип – це постійний осад переживань, що стабільно повторюються на протязі багатьох поколінь. Архетип – це універсальна ідея мислення, що вміщує значний емоційний елемент. Ця форма (ідея) утворює образи або видіння. В звичайному житті відповідає деяким аспектам свідомої ситуації. Наприклад, архетип матері утворює образ матері, що далі ідентифікується з реальною матір'ю. Дитина наслідує концепцію генетичної матері, це частково визначає як вона буде сприймати власну матір. Досвід дитини – це єдиний продукт внутрішньої схильності сприймати світ певним чином та дійсною природою самого світу. Суть матерів залишилася однаковою на протязі расової історії. Оскільки людські істоти завжди мали матерів, то кожна дитина народжується зі схильністю до сприйняття матері та реагування на неї. Необхідне для індивідуума знання матері – реалізація вродженого потенціалу, що є в мозку з минулим расовим досвідом.

Для розуміння природи материнського архетипу потрібно зрозуміти сутність материнського початку. Він, насамперед, символізує життєвий досвід кожної живої істоти. В образі матері втілена не тільки психологічна, але й фізична основа людського існування. На думку К. Г. Юнга [3], з архетипом матері пов'язані такі материнські риси: емпатія, милосердя, прояв уваги, магічний авторитет фемінності, мудрість та душевний підйом, що розповсюджується за межі формальної логіки, все, що називається добротою, все, що дає турботу та підтримку, сприяє розвитку. Із негативних аспектів материнського архетипу можна відмітити все таємне, приховане, що пожирає, зваблює та отруює, все, що визиває жах та якого не можна уникнути, як долі. Архетип матері тісно пов'язаний з тією частиною психіки, що повністю залишається у владі природи, тому так часто використовується вираз «природа-мати».

Дослідження казок тісно пов'язано з іменами Карла Густава Юнга і його учениці та послідовниці – Марії-Луїзи фон Франц [1]. Вивчення глибинної, архетипічної природи казкових образів дає нам можливість розуміння складних людських мотивацій і життєвих законів. Казки можна назвати портретами людської душі, в них дається уявлення про Матір, причому амбівалентне, в сукупності її позитивних та негативних образів, в типових мотивах, що повторюються. Материнські казкові персонажі відрізняються від реальних жінок-матерів. Персонажі казок можуть бути наділені зверх людськими рисами, або рисами тварин. Вони, наприклад, можуть бути в чомусь добріше, або в чомусь зліше за звичайних земних жінок, що мають діток. По зовнішності вони теж відрізняються від реальних людей. Серед них можуть бути злі відьми з червоними очима та довгими носами крючком, які можуть запхнути когось в піч, або ж чудові феї, що схожі на богинь. Часто такі персонажі можуть мати зверх людські здібності, перетворюватися в тварин. В казках виражається внутрішня, а не зовнішня реальність, материнські персонажі втілюють різні аспекти материнства, але це не образи конкретних жінок-матерів, а символи або архетипічні образи матері.

Енергія материнського архетипу – це велика сила, що може подавити людину. При цьому вона є джерелом всього нового. Можна говорити про моральну неоднозначність фігури Матері. В одних казках вона проявляється в образі милої та доброї старушки, а в інших – в образі злої та страшної відьми («Гуси-лебеді», «Баба-Яга»). Всі архетипічні персонажі полізначні в своїх проявах (як сама природа). Образ матері виражає фізичне та інстинктивне відчуття несвідомого. Уявлення про матір в основному визначається життєвими обставинами людини та її здібністю правильно інтерпретувати її образ.

Існують люди, що знаходяться в тісному взаємозв'язку з рідною матір'ю, тому вони відчувають вплив материнського несвідомого та прагнуть вступити з ним в контакт. Саме К. Г. Юнг розширив зміст поняття «материнський комплекс», що свідчить не тільки про наявність психопатологічних та психічних розладів, але й має і позитивне значення. Бути в тісному взаємозв'язку з матір'ю – означає знаходитися під впливом материнського архетипу. Чи буде результат цього впливу негативним або плідним залежить, насамперед, від того зв'язку, що сформувався у людини з внутрішнім образом матері. Можна думати, що причиною труднощів людини є його рідна мати. Але К. Г. Юнг говорив про те, що рідна мати не є єдиною причиною порушень, типових для негативного материнського комплексу, суттєво впливає і архетип матері. Але не можна говорити про ідентичність індивідуального та архетипічного. Архетип ми не можемо прямо спостерігати, але він може проявлятися в житті конкретної людини, в тому числі в її об'єктивних відчуттях.

Комплекс матері – одне з понять аналітичної психології К. Г. Юнга, він пов'язаний з архетипом матері, магічним авторитетом всього жіночого, вмінням зваблювати, але й породжувати життя, в той же час згубного початку, що викликає у дитини збудження і страх [2]. Комплекс матері ґрунтується на такому сприйнятті архетипу матері, при якому він виступає в якості чужого елемента у відносинах між матір'ю і дитиною. Так, якщо дитина регулярно бачить уві сні свою матір у вигляді відьми, злої істоти, страшного звіра, то переживання з цього приводу може супроводжуватися таким розколом в дитячій душі, як результат – можливе виникнення неврозу.

Земна мати втілюється в казках в образ жінки похилого віку або доброї феї, що живе в лісі або коло води. Її характерною рисою є тісний взаємозв'язок з тваринами. Це колективний символ, узагальнений образ, оскільки людський досвід включає підкорення природи. В казках природа не є мертвою, в неї є душа. В багатьох

казках можна бачити спробу визволення духа, що захований в природі. Саме в казках тварини та рослини розмовляють та дають поради. К. Г. Юнг, що мав власний великий досвід психіатричної практики, прийшов до висновку, що людина, що не вірить в існування богів та богинь, може знайти їм внутрішній психологічний еквівалент і відчутти те, що називають самістю – Юнг вважав, що самість знаходиться між свідомим та несвідомим, це об'єднуючий центр психіки. К. Г. Юнг вважав, що самість знаходиться між свідомим та несвідомим.

Казки, що зародилися в глибинних пластах людської культури, мають зв'язок і з глибинними шарами індивідуальної психіки. В казкових жіночих персонажах можна бачити деякі риси жіночих богинь, що належать до древніх та традиційних релігій. Саме в казках використовується матеріал із глибин несвідомого, їх текст уявляє зміст тієї частини психіки, що зникла із людської свідомості тисячі років назад. В давні часи, особливо в епоху християнства, в культурі почав домінувати маскулинний початок (логос), що подавляв та витісняв фемінні архетипи. Сьогодні фемінний початок у вченнях релігій, наприклад, християнства, представлений бідніше, ніж в таких формах вираження несвідомого, як казки. В європейських казках темна сторона Земної Матері представлена більшою мірою, ніж світла. Це певна компенсація виключення християнством із образу Бога темної сторони фемінності, по сутності – сил зла. На думку К. Г. Юнга, жіночі персонажі більше прагнуть до цілісності, а чоловічі – до вдосконаленості [3]. Християнству важко прийняти темну сторону Великої Матері. Ця темна сторона може втілюватися в чарівну силу відьми, в її здібності перетворюватися в кішку або птаха (сову). Фігура Земної Матері може об'єднувати і моральні протилежності – добро та зло. Вона може заставити людину прийняти тіньові якості, щоб не поступитися силам зла, людина повинна давати опір. Багато казкових перетворень Земної матері є втіленням абсолютного зла. Так Земна матір часто заточує казкового героя в темницю, за ґрати.

Таким чином, у материнського початку є дві сторони: одна прагне створити та дати життя та свідомість, а інша – повернутися в несвідоме, несе руйнування та загибель. Так в казках нерідко зустрічається образ милої, працелюбної дівчини, у якої обов'язково є зла сестра, сестри, мачуха, що не люблять працювати. Ці образи втілюють її негативну, тіньову сторону.

Усвідомлення відносності добра та зла дозволяє досягти здоров'я та цілісності. Саме тому архетип Земної Матері для одних людей втілює руйнівні сили, а для інших – корисну енергію, що оновлює та зцілює. Тому цій казковій фігурі притаманні різні ролі.

За К. Г. Юнгом, несвідоме виражає себе насамперед в символах. Хоча жоден конкретний символ не може цілком представити архетип, чим ближче символ відповідає несвідомому матеріалу, організованому навколо архетипу, тим більше він викликає сильну, емоційно заряджену відповідь. Архетипна символіка – це символіка, що виражає зміст колективного несвідомого, що значною мірою має спільні характеристики для всього людства, але набуває індивідуального значення в конкретних виявах активності суб'єкта. З'ясувати індивідуально неповторну логіку несвідомого можна через здійснення аналізу казок та психомалюнків..

Архетип матері безмежно різноманітний в своїх проявах, серед них найбільш характерні: мати, бабуся, мачуха, свекруха (теща). Далі богині, особливо мати бога, діва, Софія. Інші символи матері присутні в речах, що виражають наше прагнення до спасіння: рай, Царство Боже, Небесний Єрусалим, у ширшому сенсі – церква, університет, місто, країна, земля, море (або інші води)... Магічне коло (мандала) має захисну функцію та може бути формою материнського архетипу. Доповнюють цей список такі тварини як корова, заєць, корисні тварини в цілому. Всі символи можуть мати як позитивне значення, так і негативне, що пов'язане зі злом. Серед злих символів – відьма, дракон, велика риба, змія, могила та інші [3].

Термін «проективний малюнок» та «психомалюнок» вживаються як синоніми. Психомалюнок відрізняється від просто малюнка тим, що для його виконання та вираження психологічного змісту визначається конкретна тема.

Ми звернулися до психомалюнку, оскільки він захищає суб'єкта від «ризикованої» для нього інтерпретації психологічного змісту, дає змогу пізнати глибинно-психологічний зміст через форми, образи, кольори. Малюнок дозволяє проектувати несвідомий зміст психіки через символи, що сприяє пізнанню внутрішньої детермінованості почуттів суб'єкта [5].

Рис. 1. Психологічний щит

Протагоніст Б. (студент психологічного факультету) вихований в сім'ї двома жінками – мамою та бабусею. Цікаво, що перед важливими подіями в його житті (екзамени, вступ до університету та ін.) йому завжди сниться церква (як архетип матері). Так, одного разу (перед його днем народження) йому наснилася церква, він був усередині, але двері церкви були такі вузькі та низькі, що (з його слів) він вивіз із церкви навколішки (акт народження). Цікаво, що на одній із стін батьківської хати він намалював церкву. При виконанні арт-терапевтичної методики «Психологічний щит» протагоніст Б. зобразив, керуючись інструкцією, в колі (жіночий архетип) образи, що відображають сутність його «Я», індивідуальність його особистості. Серед образів на малюнку ми бачимо веселку, квіти, ріг достатку, фрукти. У верхній частині малюнка ми бачимо сільську хату, на її даху гніздечко лелеки (жіночі архетипи). Таким чином, протагоніст Б. знаходиться в тісному взаємозв'язку з матір'ю, під впливом материнського архетипу.

Висновки. Аналіз поняття «архетип» дозволяє констатувати, що архетипи є надособистісним надбанням та набувають індивідуального значення в окремого суб'єкта. Вони дозволяють представити зміст несвідомого за допомогою символів, що виявляються в казках, міфах, психомалюнках. Аналіз наукових праць показав, що символи дозволяють об'єктивувати зміст несвідомого, інтерпретація символів сприяє пізнанню «іншої логіки», яка є індивідуально неповторною в кожного суб'єкта. Таким чином, можна констатувати, що символи мають важливе значення у маскуванні несвідомого змісту психіки за рахунок дії різних механізмів символізації (змішення, згущення, натяку, маскуванні кількістю, гіперболізації, мінімізації та інш.). Архетипічні символи, архетип Матері є полізначними, вони виражають як індивідуальний досвід суб'єкта, так і колективний досвід людства.

Література

1. Мария-Луиза фон Франц. Толкование волшебных сказок. – СПб. : Б. С. К., 2004. – 364 с.
2. Сэмьюэлз Э., Шортер Б., Плот Ф. Критический словарь аналитической психологии К. Юнга. – М. : МНПП «ЭСИ», 1994. – 183 с.
3. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов. – М. : Совершенство, 1997. – 255 с.
4. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное / Пер. с нем. В. Бакусева. – Изд. 2-е. – М. : Академический проспект, 2009. – 188 с.
5. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : Навч. посіб. – К. : Вища шк., 2006. – 382 с.

Резюме. Поняття архетипа вообще и архетипа Матері в частности еще недостаточно изучены, поэтому считаем уместно исследовать этот феномен. Анализ сказок и рисуночной продукции помогает проектировать неосознанные аспекты психіки через символы, которые репрезентируют архетип матери в рисунках.

Ключові слова: архетип, архетип Матері, бессознательное, символ.

Резюме. Поняття архетипу взагалі і архетипу Матері зокрема ще недостатньо вивчені, тому вважаємо за доцільне дослідити та обґрунтувати цей феномен. Аналіз казок та малюнкової продукції допомагає проектувати несвідомий зміст психіки через символи, що надає можливість репрезентувати архетип матері і казках та малюнках.

Ключові слова: архетип, архетип Матері, несвідоме, символ.

© 2013

М. С. Маїк (м. Ялта)

АРХЕТИП КАМЕНЯ В ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ ПСИХІКИ

Постановка проблеми. Розвиток практичної психології потребує наукового обґрунтування методик діагностико-корекційного процесу та їх вдосконалення. Актуальність заявленої теми полягає в недостатній дослідженості глибинної обумовленості поведінки суб'єкта, як і методів її об'єктивування. Психологічна практика розвивається ученими Наукової школи Т. С. Яценко, проте використання архетипу каменя являється новою методикою глибинного пізнання психіки суб'єкта.

Метою статті є розкриття категорії архетипу каменя, його психологічної семантики у процесі моделювання респондентом психологічних змістів з наступним їх психоаналізом.

Виклад основного матеріалу. Стаття ґрунтується на психодинамічній теорії академіка НАПН України Т. С. Яценко та авторському методі активного соціально-психологічного пізнання (АСПП) [8-14]. Предметом психодинамічної теорії є пізнання цілісної психіки в єдності суперечливих тенденцій сфер свідомого і несвідомого. В діагностико-корекційному процесі глибинного пізнання використовуються наступні методики: неавторські малюнки, комплекс тематичних психомалюнків, опредметненні засоби (іграшки, предметні моделі, камені, ліпка) та ін. Глибинне пізнання спрямоване на об'єктивування ітеративного (повторюваного) змісту несвідомого, що задається внутрішнім імперативом поведінки суб'єкта. Зміст несвідомого проявляється в спонтанній активності